

Theatrum historiae 32 (2023)

DOI:10.46585/th.2023.32.01

Centra, zázemí a periferie hospodářského života raně novověké společnosti v zemích České koruny

O smyslu hospodářských dějin raného novověku

Václav LEDVINKA

Abstract: *The paper evaluates the representation of early modern economic history at the 12th congress of Czech historians in Ústí nad Labem in September 2022 and responds to opinions about the current decline of the discipline of economic history and its replacement by the “new” cultural history. It emphasises the continuing importance of classical economic history and the need to enrich it with new approaches, based on complexity, a comparative approach, and interdisciplinarity. Two historiographic probes demonstrating the meaning and significance of the study of territorial economic relations in the 16th and 17th centuries are presented. The first is a microhistorical insight into the management and function of the suburban estates of the Czech nobility in the immediate vicinity of the provincial capital, Prague, at the end of the 16th century, as can be observed through the example of the small manor of Košíř, owned in the years 1585–1597 by the lords of Hradec. The second probe shows the possibilities and benefits of analysing data from contemporary tax records and lists of serfdom duties and corvées for understanding the function and status of cities and towns in the South Bohemian domain of the lords of Hradec. It describes the structure of the urban network and the hierarchy of urban settlements in the 17th century, captures the original traces of war damage, and suggests the possibility of following the trends of early modern urbanisation in the territory of the former Bechyňsko region in a long wave from the end of the Thirty Years’ War to the beginning of industrialisation and the new “industrial” urbanisation in the 19th century.*

Keywords: *economic history, early modern age, interdisciplinarity, suburban estates, Košíře estate, property description and valuation (taxa), urbanisation, territorial urban network, berní rula (tax record), Teresian cadastre, Jindřichův Hradec*

„*Studium takzvaných hospodářských dějin [...] naráží na předsudky: není to žádná vznešená historie. Vznešená historie je loď, jakou hodlal vystavět Lucien Febvre: nikoliv Jakob Fugger, nýbrž Martin Luther a François Rabelais. Ať jsou však hospodářské dějiny vznešené, nevznešené nebo méně vznešené než nějaké jiné, nesou s sebou všechny problémy vlastní našemu řemeslu: jde o celé lidské dějiny viděné z určitého pohledu.*“ (B. Braudel, 1985)¹

„*B. Geremek ukázal, jak se od počátku novověku rozevírá propast mezi bohatstvím a chudobou, jakou středověk (vyloučíme-li žebračky) zřejmě neznal. Proces, který se již nikdy nezastavil a v současnosti opět dosahuje hranic možností, když již překročil všechny hranice morálky a lidské solidarity. Rub a líc jak globalizace, tak privatizace. Žijeme stále v době, jejíž základy byly položeny v raném novověku.*“ (J. Válka, 2007)²

„*Sociální a hospodářské dějiny představují ve své podstatě nedeskriptivní dějiny [...]. Nestačí jim pouhá analýza diskurzu, na níž dnešní bádání mnohdy ulpívá, zaměňujíc diskurz za dějiny. Hospodářské a sociální dějiny se tedy v mnohém nehodí do zjednodušeného historiografického světa 21. století, jenž si libuje v jednotlivostech a tenduje k atomizaci bádání. [...] Optikou tohoto vidění pro ně logicky v akademických institucích není místo.*“ (M. Nodl, 2022)³

Jaké byly, jak se měnily a směrem k dnešku vyvíjely základní složky hospodářské struktury raně novověké společnosti, její sociálně ekonomická stratifikace, určující ekonomické či sociálně ekonomické vztahy a funkce? Jak se z tohoto základu před více než dvěma staletími rodila a vyvíjela naše moderní, resp. dnes již „postmoderní“ společnost? To jsou základní otázky, v jejichž zodpovězení spočívá smysl a význam hospodářských (a sociálních) dějin raného novověku, a tedy i smysl náročného specializovaného bádání, jemuž se ve větší či menší míře věnují všichni, kdo se aktivně zúčastnili jednání sjezdového panelu číslo 40 na 12. sjezdu českých historiků v Ústí nad Labem.⁴ Není třeba rozvádět, že navzdory svému nezpochybnitelnému významu hospodářské dějiny stojí v současné době mimo hlavní proud, ba zcela na okraji zájmu historické obce a že způsobem svého tázání a předmětem svého bádání nezapadají do paradigmatu současné „postmoderní“ historiografie. Stačí se ostatně podívat do programu sjezdu – je svým způsobem výmluvné, že hospodářským dějinám jsou věnovány pouhé dva panely z celkového počtu čtyřiceti (a další čtyři či pět lze s jistou licencí přiřadit dějinám sociálním), přičemž uvedené

1 Fernand BRAUDEL, *Dynamika kapitalismu*, Praha 1999, s. 10.

2 Josef VÁLKA, *Závěr*, in: Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století, eds. Tomáš Borovský a Bronislav Chocholáč ve spolupráci s Pavlem Pumprem, Brno 2007, s. 341.

3 Martin NODL, *Potřebujeme sociální a hospodářské dějiny středověku?* Český časopis historický 120, 2022, č. 2, s. 424–425.

4 *Program 12. sjezdu českých historiků 20.–22. září 2022 v Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 2022, s. 29, 49–50, 57, 65.

„hospodářské“ panely nalezneme pod č. 39 a 40, tedy až na samém konci sjezdového programu. Mediaevista Martin Nodl již před sjezdem v jednom z posledních čísel Českého časopisu historického dal ve vztahu k této historiografické specializaci dokonce průchod krajní skepsi, podal chmurný obraz jejího úpadku a předpověděl téměř neodvratný zánik hospodářských dějin středověku u nás.⁵

Navzdory tomu, co bylo právě řečeno, výše zmiňovaný sjezdový panel č. 40 byl již sám o sobě důkazem, že hospodářské dějiny raného novověku žijí. Obsah panelu navíc ukázal, že tato disciplína, jak ji chápeme dnes, naprosto není pouze mechanickým vypisováním a přepisováním číselných údajů z urbářů nebo z městských knih, ani prvoplánovým statickým popisem struktury a správy feudálních panství či skladby městských příjmů a výdajů, popř. výskytu a početnosti cechů a jejich mistrů či cechmistrů. Všem referátům přihlášeným do panelu byla společná a již na první pohled byla patrná snaha o nové pohledy na ekonomickou a sociální stránku života raně novověké společnosti. I když těžiště bádání ve všech případech bez výjimky nadále spočívá v primárním pramenném výzkumu s důrazem na přesnou faktografii a na exaktní postižení finančních a dalších číselných údajů, nelze přehlédnout úsilí všech badatelů-sjezdových referentů o postižení hlubších či dosud skrytých vrstev ve výpovědi pramenů, o komplexnější pohled na konkrétní zkoumanou problematiku, o její sledování v delších časových úsecích či řadách, o její jasnou strukturaci, o postižení procesů a vývojových trendů, o maximální uplatnění komparace, o objasnění širších kontextů, vztahů a souvislostí a v neposlední řadě o transdisciplinární a interdisciplinární přístup.

Faktografická konkrétnost a schopnost nalézat a předávat moderním informatickým jazykem řečeno „tvrdá data“ o historické realitě je nespornou hodnotou, která opravňuje existenci hospodářských dějin jako svébytné historiografické disciplíny. Naznačená snaha o komplexnost, jejíž součástí jsou zcela běžně přesahy od hospodářských a sociálních dějin k dějinám kulturním, politickým či vojenským, k dějinám hmotné kultury či dějinám každodenního života, toto existenční oprávnění dále posilují. Hospodářské dějiny mají s právě zmíněnými specializovanými disciplínami společná zájmová pole, a právě v kooperaci s nimi jsou schopny významně přispět k dalšímu pokroku historického poznání.

5 M. NODL, *Potřebujeme sociální a hospodářské dějiny*, s. 409–425. Problém budoucnosti klasických hospodářských dějin, které do značné míry vyklidily pole modernějším (módním) historiografickým konceptům a zejména „novým“ kulturním dějinám, se již od počátku tohoto století stal předmětem pozornosti nejen českých historiků. Srov. např. Radek SOBĚHART – František STELLNER, *Budoucnost hospodářských dějin na českých vysokých školách*, Acta Oeconomica Pragensia 2011, s. 39–45, dostupné z URL: <<https://researchgate.net/publikation/268204338/>>, [cit. 2. dubna 2023]; Claude DIEBOLD – Jean-Luc DEMEULEMEESTER, *Quo vadis? Jaká je budoucnost hospodářských dějin ve Francii? Zamyšlení a doporučení dvou ekonomů*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 3, 2012, č. 2, s. 129–143.

Škála badatelských přístupů současné historiografie se stále obohacuje a rovněž spektrum zkoumání hospodářských dějin raného novověku je široce rozkročeno. Sahá od mikrohistorických sond a případových studií o jednotlivých vesnických či městských lokalitách, o sociálních skupinách v nich žijících, o jejich hmotné životní úrovni, o jejich ekonomických aktivitách, o místních hospodářských či výrobních jednotkách a seskupeních (domech, gruntech, dvorech, dílnách, občinách, ceších, statcích) až po makrohistoriografické syntézy o hospodářském vývoji regionů, zemí a kontinentů v dlouhých vlnách (*longe durée*), v jejichž průběhu tradiční výchozí model středověkého evropského feudálního, převahou venkovského, autarkního hospodářství je modifikován postupným rozvojem tržní výroby a směny, vznikem tržních center (či obnovou starších antických), vzestupem měst, emancipací městských komun, republik a obchodních svazů (počínaje hanzou a konče monopolními společnostmi pro obchod s orientem), aby byl posléze zcela proměněn nástupem novodobé modernizace a industrializace (tzn. kapitalistického podnikání a průmyslové revoluce).⁶

Pro české poměry lze z právě řečeného vyvodit tři základní okruhy otázek:

1. Jak vlastně vypadal ekonomický model (systém, struktura) českých zemí, jak se vyvíjel mezi husitskou revolucí a Bílou horou, nakolik se proměnil v důsledku celoevropského politickovojsenského konfliktu třicetileté války a jaká byla jeho dynamika až do tereziánsko-josefinských reforem, popř. napoleonských válek?
2. Jaké bylo a jak se měnilo (vyvíjelo) postavení a význam českých zemí v ekonomice raně novověké Evropy?
3. Je možno z pohledu hospodářských dějin konstruovat např. čtyřetapovou makro i mikrohistorickou vývojovou sekvenci epochy českého raného novověku, v níž jednotlivé etapy jsou: /1/ dlouhé 16. století (1500/1517/1526–1620), /2/ třicetiletá válka, poválečná krize a konsolidace nových poválečných poměrů (1621–1690), /3/ etapa mírového vzestupu a zárodků hospodářské transformace (1690–1740), /4/ etapa vynucených reforem a počátku modernizace ekonomicko-sociálního systému (jinak též počátku kapitalistické industrializace) (1740–1790/1806)?

---

6 Základní historiografický kontext a metodologická východiska takto pojatého bádání stále vycházejí z klasických prací o ekonomice středověké a raně novověké Evropy z 50. až 80. let 20. století. Srov. např. Jacques LE GOFF, *Marchands et Banquiers du Moyen Age*, Paris 1956; TÝŽ, *La bourse et la vie. Économie et religion au Moyen Age*, Paris 1986; TÝŽ, *Le Moyen Age et l'argent. Essai d'anthropologie historique*, Paris 2010; Fernand BRAUDEL, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme XVe–XVIIIe siècle*, I–III, Paris 1967–1979; TÝŽ, *La dynamique du capitalisme*, Paris 1985; Wilhelm ABEL, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur. Eine Geschichte der Land- und Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit dem hohen Mittelalter*, Hamburg – Berlin 1966; Witold KULA, *Teoria ekonomiczna ustroju feudalnego*, Warszawa 1983; Jerzy TOPOLSKI, *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1965. Nejnovější pohledy přináší např. Sebastian STEINBACH, *Einführung in die Wirtschaftsgeschichte*, Band 3: *Das Mittelalter*, Stuttgart 2021; Beat KÜMIN (ed.), *The European World 1500–1800. An Introduction to Early Modern History*, London 2009, 2014, 2018, 2023 (4. rozšíř. vyd.!) ad.

Na základě takto formulovaného východiska pro další bádání lze odvodit dlouhou řadu více či méně závažných dílčích otázek. Z nich se tento text formou dílčích případových sond dotýká dvou témat: 1. Vztahu zemského centra-metropole, tedy pražských měst, a jejich venkovského okolí; jmenovitě problému, nakolik a v čem bylo venkovské zemědělské okolí hospodářským zázemím pražského souměstí, prostorem ekonomických aktivit pražských měšťanů a současně hospodářským zázemím urbanizující se šlechty, která „z úřední povinnosti“ pravidelně sídlila v Praze; 2. Situace v okrajové oblasti Čech, odlehle od zemského centra; konkrétně postavení a významu měst a městeček na jihočeském dominiu pánů z Hradce (v 16. století) a Slavatů (v 17. století).

Josef Petráň již v roce 1963 upozornil na specifický charakter hospodářství zemědělských výrobních podniků (statků a dvorů) v oblasti „kraje“ a „hor“ a jmenovitě též v okolí větších českých měst.⁷ Zakrátko pak podal základní charakteristiku ekonomické struktury „příměstských krajin“, a to jmenovitě v úrodných oblastech středních Čech kolem Prahy, Kutné Hory a Loun.⁸ Zdůraznil zejména, že zde převládala roztržitost feudálních majetků do velkého množství drobných deskových statků. Byla na nich nadprůměrně rozvinuta zbožní výroba specializovaná na produkty, které nalézaly odbyt na městském trhu, takže většina příjmů vrchností plynula z režijního dvorového hospodaření, zatímco poddanské dávky tvořily jejich velmi malý podíl. Výjimečný byl vysoký podíl námezdní a „zjednané“ práce využívané při zajišťování provozu a zemědělské výroby těchto příměstských statků. Logicky vedl na jedné straně k soustředování neusedlého obyvatelstva (nádeníků, podruhů, pokojníků), na druhé straně k mimořádnému rozšíření nájemních (pachtovních) vztahů a k značné majetkové diferenciaci. Za charakteristický rys Petráň označil podstatný podíl měšťanů na příměstském zemědělském podnikání, ať už jako feudálních vlastníků řady drobných statků, nebo jako nájemců poplužních dvorů, polí, vinic a poddanských gruntů, či dokonce jako jejich nákupních držitelů, plnicích poddanské povinnosti. Odbytové možnosti dané blízkostí městského trhu byly ovšem závislé na hospodářské prosperitě města a také na kolísavosti a malé stabilitě zemědělské výroby, na výkyvech sklizní, na tržní konkurenci a dalších faktorech. To mělo za následek značnou nestabilitu majetkové držby feudální i poddanské, častou směnu držitelů, intenzivní obchod s pozemkovým majetkem a související rozmach cenových spekulací, úvěrových transakcí i nezastřené lichvy.

Na Petráňových závěrech není třeba ani po šesti desetiletích nic podstatného měnit. Lze je jen doplňovat, konkretizovat a zpřesňovat novými poznatky z pramenů, archivně

7 Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, AUC-Phil. et Hist.-Monographia 5, Praha 1963, zejm. s. 141–227.

8 TÝŽ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 70–81. Viz též Jaroslav HONC (ed.), *Hospodářské záznamy, zemědělská výroba a prodeje přebytků Jana Zákostelského v Lounech v r. 1553–1574*, Prameny historie zemědělství a lesnictví 7, Praha 1968.

zpracovaných a zpřístupněných koncem 20. a na prahu 21. století a badatelsky zvládnutelných díky technickým možnostem naší počítačové a digitální současnosti. Autor této stati k takovémuto doplnění vykročil již před drahnou dobou. Jeho pozornost upoutal soubor příměstských „úředních“ statků nejvyššího purkrabství pražského.⁹ Důvodem byla především skutečnost, že součástí tohoto souboru se na několik let (1594–1598) stala menší příměstská panství Košíře a Butovice, která po svém jmenování do úřadu nejvyššího kancléře v roce 1585 získal do svého dědičného vlastnictví jihočeský velmož Adam II. z Hradce (1549–1596). Panství tvořila územní komplex, který zaujímal velkou část dnešního Smíchova s Újezdem, Košíře, Butovice, část Jinonic a Motola. Sahal od vltavského břehu před Újezdskou branou Menšího Města pražského po jižní svahy Bílé hory a od pražských hradeb na Petříně a Strahově po Prokopské údolí.¹⁰ Když byl pan Adam roku 1593 povýšen do úřadu nejvyššího purkrabí pražského, hospodářsky propojil tyto své „stolní“ statky s ostatními majetky nejvyššího purkrabství. Po Adamově smrti (23. listopadu 1596) byly Butovice prodány Janu Zikmundovi Knoblochovi z Knobelschofu (1598), avšak statek Košíře byl nucen dědic hradeckého dominia Jáchym Oldřich z Hradce (1579–1604) již v červnu 1597 postoupit úřadu nejvyššího purkrabství jako náhradu za purkrabské vesnice a další nemovitosti, které jeho otec prodal s odůvodněním, že jedná v zájmu scelování purkrabského majetku.

Panství Košíře by bylo možno z řady důvodů považovat za příklad „vzorového“ příměstského statku. Dochované prameny, především popis a ocenění (taxa) původního majitele Jana Myslíka z Hyršova z roku 1585 a také dochované hospodářské účty z následujících let, které obsahují podrobný popis dominikální, poddanské i pachtovní části majetku, takové hodnocení umožňují.¹¹ Poskytují rovněž dosti podrobný vhled do

9 Julius PAŽOUT, *K dějnám statků dříve purkrabských, nyní zemských*, Zprávy Zemského archivu království českého 1, 1906, s. 131–152; Václav LEDVINKA, *Dobové ocenění a realita příměstského hospodářství příslušníků nejvyšší aristokracie v okolí Prahy na sklonku 16. století*, in: *Vlast a rodný kraj* v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný prof. J. Petráňovi, ed. J. Pánek, Praha 2004, s. 285–304.

10 Koupě Butovic byla vložena do zemských desk na svátek Rozeslání sv. Apoštolů, 15. července 1585 – SÚA, DZV 24, f. J8; RA z Hradce, III A 6, k. 55. František TEPLÝ, *Příspěvky k dějinám českého zemědělství*, Praha 1926, s. 210, uvádí, že tehdy měly 34 osedlých. Ke koupi Košíř viz: SOA Třeboň, RA z Hradce, III A 6, kart. 55; František TEPLÝ, *Příspěvky*, s. 213–220; Josef TLAPÁK, *Z historie některých pražských předměstí na levém břehu Vltavy v období předbělohorském*, Pražský sborník historický 3, 1966, s. 62–66.

11 Jan Myslík shrnuje vysoce kladné ocenění svého statku následujícími slovy: „*Item statek tento mimo jiný statky, kteří dáleji od Prahy sou, jest mnohem užitečnější, pohodlnější z mnohých příčin. Nebo skůro plívu, jak přísloví jest, tu pro příležitost města, než jinde dáleji zrno, prodá/ší.*“ Taxa panství Košíře předložená prodejcem Janem Myslíkem z Hyršova Adamu II. z Hradce: *Registra k prodaji statku košířského, s jeho příslušenstvím, vše na groš míšenský počítajíc*. SOA Třeboň, RA z Hradce, III A 6, kart. 55. Taxu v podstatě v úplnosti otiskl F. TEPLÝ v textu 3. části (*O hospodářství na statcích nejvyššího purkrabství pražského na sklonku XVI. století*) svého souboru statí *Příspěvky k dějinám českého*

ekonomické struktury, provozní a produkční stránky hospodaření i do jeho finanční výnosnosti.

Myslíkova taxa uvádí, že jádrem košířského panství bylo dobře vystavěné obytné stavení („sídlo k bytu“) s poplužním dvorem a poplužím, s lednicí, dostatečným množstvím světnic, klenutých místností, sklepů pod zemí, komor, maštálí, chlévů a dalších místností. Při dvoře se uvádí též ovčín, dostatek luk zavlažovaných potokem, a proto poskytujících ve dvojí seči seno i otavu, a velká, též potokem zavlažovaná úrodná štěpnice, ohrazená zdí. Uprostřed štěpnice, která kromě ovoce poskytovala též množství trávy a sena, bylo pole, kde se pěstovaly melouny a zelenina pro kuchyni, a také zvlášť ohrazená květinová zahrada. U štěpnice se nacházel nově postavený mlýn o dvou moučných složeních a třech stoupách a rovněž nově vystavěná pekárna na pečení černého i bílého chleba. Režijní část statku doplňovala velká vinice, zvaná Nová, s vinným lilem a višňovým i třešňovým sadem, chmelnice, několik dubových hájů a vrbových porostlin, dva rybníčky s vlastními prameny, kde se chovali kromě jiných ryb i pstruzi, „haltýř“ a vyrovnávací rybníček „nadýmač“ nade mlýnem. Vedle potoka, údajně plného střevlí, mřenek a raků, zásoboval dvůr, štěpnici a haltýř vodou též vodovod, přivádějící životadárnou tekutinu z pramenů na okolních kopcích trubkami do čtyř vodovodních stojanů atd. Nejpozoruhodnější na této „režijní“ části Myslíkovy taxy je opakované zdůrazňování mimořádné finanční výnosnosti, plynoucí z výhodné polohy v blízkosti pražských měst.

Další uváděnou výhodou, plynoucí z blízkosti města, je dostatek laciné námezdní pracovní síly na obdělávání vinic i na jiné práce, takže „*není potřebi lidí poddaných ztěžovati a jim v právech jich překážeti*“. Jan Myslík o námezdních dělnících poznamenává, že „[...] *míněji jim nežli jiní o několik peněz každý den platí*“ a navíc že je ubytována v krčmách na svém panství a má zisk z toho, že jim prodává pivo a chléb.

Díky poloze přímo před branami města a uprostřed vinic představovaly krčmy mimořádně výnosné odvětví košířského hospodaření. V Horních Košířích, které měly 12 osedlých poddaných, existovaly čtyři poddanské a jedna svobodná krčma, v Dolních Košířích se sedmi osedlými a jedním gruntem, který byl dočasně v měšťanských rukou, se nacházely dvě krčmy. Ve vsi Újezdě „při Menším Městě pražským“ hospodařilo devět osedlých, z nichž šest mělo povinnost šenkovat zároveň pivo, neboť „*krčmy svobodný sou*“. Dvanáct poplatných krčem košířského panství přinášelo roční plat a nájem 109 kop míš. a dalších 280 kop míš. platu ze sudů a várek vyšenkovaného piva. Plynul hlavně v letních měsících, „*když se díla na vinicích, zahradách a chmelnicích otevrou a začnou [...], nebo veliký schod tý čeládky nádenní tu jest a hotovejmi penězi platí*.“ Pokud jde o krčmy újezdské,

---

zemědělství, s. 213–220. Některé údaje z Teplého přepisu taxy (nejde o edici v pravém slova smyslu) použil J. TLAPÁK, *Z historie*, s. 63–65.

prodejce o nich poznamenává, že „v těch krčmách se nemálo piva netoliko samým domácím lidem, ale cizím, zvláště hořkého, když dvůr v Praze jest, vybejvá“.¹²

Zásadní specifikum ekonomické struktury košířského panství, ovlivněné blízkostí pražských měst, které ovšem Myslíkova taxa nezdůrazňuje, představuje nicméně skutečnost, že podstatná část pozemků (ať už polí, luk, zahrad, vinic, nebo chmelnic) nebyla obhospodařována ani vrchností ve vlastní režii, ani poddanými sedláky jako rustikál, nýbrž byla dlouhodobě pronajata a do vrchnostenské pokladny z ní plynuly nájemní platy. Nájemci byli jen z menší části vlastní poddaní a několik poddaných ze sousedních panství jiných vrchností; měli pronajaty převážně louky a pole. Většinu nájemců tvořili měšťané všech tří pražských měst, kteří obhospodařovali více než devadesát jednotlivých vinic, zahrad a chmelnic na viničných a zahradních tratích od petřínských svahů po straně pod Vypichem a Bílou horou (jejich dobová i dodnes živá jména taxa zaznamenává).

Výši ročních poddanských platů je podle Myslíkovy taxy možno přesně spočítat (představovaly částku pouze 60 kop 19 gr. míš.), stejně jako velikost nájmu (pachtovného) z polí, luk, vinic, zahrad a chmelnic (přinášely ročně 309 kop 49 gr. míš.). Propočítat lze i průměrnou výši platů, nájmu a tržeb z krčem (činily ročně úhrnem asi 389 kop míš.). Peněžní výnosy z režijních provozů je však možno podle více než optimistických, avšak pouze přibližných Myslíkových údajů jen velmi zhruba odhadnout asi na 1350–1700 kop míš. ročně. Panství tedy mělo dosahovat ročního výnosu (dobovým výrazem „užitku“) asi 2100–2500 kop gr. míš.

Tabulka 1 Peněžní výnosy panství Košíře podle taxy Jana Myslíka (1581/1584?)¹³

	Finanční výnos roční	
	Zaokrouhleno na desítky kop gr. míš.	Podíl v %
Prodej obilí	300–400	14,2–16,3
Prodej hovězího dobytka	150	6,1–7,1
Prodej vepřů	50	2,0–2,4
Prodej ovcí a vlny	300	12,2–14,2
Prodej ovoce	150–200	7,1–8,1
Prodej a lis. vína	300–500	14,2–20,3
Prodej mouky a chleba	100	4,1–4,7
Poddanské platy	60	2,4–2,8
Nájmy z polí, luk, vinic	310	12,6–14,7
Nájmy a tržby z krčem	390	15,9–18,5
C e l k e m	2 110–2 460	100

12 Všechny citace v textu jsou z Myslíkovy taxy, SOA Třeboň, RA z Hradce, III A 6, kart. 55.

13 Všechny údaje jsou propočteny z Myslíkovy taxy, SOA Třeboň, RA z Hradce, III A 6, kart. 55.

Srovnání číselných údajů extrahovaných z Myslíkovy taxy s údaji dochovaných hospodářských účtů z následujících let naráží na řadu metodických i technických obtíží, které zatím vylučují přímou a přesnou komparaci. Z dochovaných účetních sumářů úředníka Václava Horského a důchodního písaře Valentina Illichmana se nicméně lze dopočítat, že např. v hospodářském roce 1589–1590 košířské panství, již včetně nově postaveného pivovaru na Újezdě, vykázalo hrubý peněžní příjem 2 822 kop 49 gr. míš. Rozhodující podíl na něm měla tržba za pivo a platy spojené s jeho prodejem a výčepem – v součtu činily 1516 kop míš. (53,70 %). Poddanské úroční platy (stálé) a platy běžné (vesměs nájmy) vynesly úhrnem 419 kop 31 gr. míš. (14,86 %), příjmy z prodeje dobytka 33 kop 38 gr. míš. (1,19 %), příjmy z prodeje a lisování vína 30 kop 52 gr. míš. (1,09 %) a tržba z prodeje ovoce (broskví) 11 kop 10 gr. míš. (0,40 %).¹⁴

Hlavní problém dosavadního zkoumání ekonomiky košířského panství ovšem tkví v tom, že v krátkém časovém rozmezí let 1585–1597 máme doloženo dvojí zásadně odlišné ocenění tohoto statku: na začátku (1585) nalézáme kupní cenu ve výši 36 722 kop gr. míš., zdůvodněnou podrobným odhadem (taxou) prodejce, zatímco na konci (1597) stojí odhadní cena při předání téhož statku nejvyššímu purkrabství, která je nižší než poloviční. Činila 13 370 kop gr. míš. a je rovněž podložena odhadem, dokonce úředním a schváleným zemským soudem.¹⁵ V rozsahu a ekonomické skladbě panství přitom došlo v daném období pouze k nevelkým změnám, a to ještě k takovým, které by je měly zhodnotit. Zejména byl postaven nový výnosný panský pivovar na Újezdě a též lednice a letohrádek-rondel v Košířích.

O možných příčinách výrazného poklesu odhadní ceny bylo před časem pojednáno na jiném místě.¹⁶ Protože se ani při další etapě pramenného výzkumu v posledních pěti letech zatím nepodařilo nalézt popis a ocenění košířského statku z roku 1597, z doby jeho postoupení úřadu nejvyššího purkrabí, nezbyvá za dnešního stavu znalostí o hospodaření, sociálněekonomických poměrech a proměnách společenského a politického postavení české vysoké aristokracie než se přiklonit k názoru, že příčiny uvedeného cenového výkyvu byly především mimoekonomické. V roce 1585 kupoval košířský statek nový český nejvyšší kancléř, který naléhavě potřeboval zásobovací a „rekreační“ zázemí v blízkosti pražských měst a byl ochoten za ně zaplatit dosti vysokou cenu. Myslíkova taxa odpovídala této situaci a pozici, v jaké se nacházeli prodejce a kupec. V roce 1597 naopak zadlužený a věřiteli pronásledovaný dědic hradeckého dominia bez vlivného společenského a politického

14 SOA Třeboň, RA z Hradce, III G 1, kart. 111.

15 SOA Třeboň, RA z Hradce, III A 6, kart. 55; SÚA, DZV 172, f. B 14; Sněmy české IX, s. 450n.

16 V. LEDVINKA, *Dobové ocenění*, s. 294–295. Tamtéž i podrobnější rozbor obsahu Myslíkovy taxy, s. 296–299.

postavení musel bezodkladně vyrovnat své závazky vůči úřadu nejvyššího purkrabství a české komoře, aby si uvolnil ruce a získal podporu panovníka i stavovských úřadů při zápase o záchranu rodového dědictví. Byl proto buď nucen akceptovat velmi nízký a nevýhodný „úřední“ odhad ceny svého majetku, anebo nabídnout takové vlastní ocenění košířského statku, které mělo-li dojít uznání u přísných komisařů zemského soudu, nemohlo za daných okolností v žádném případě převýšit reálné dosahované hospodářské výsledky, spíše naopak.

Dosavadní výzkum potvrzuje předběžnou hypotézu, že relativně vyspělá ekonomická struktura příměstského či „přípražského“ typu (směřující snad do jisté míry až k modelu raného pachtovního kapitalismu), jak ji na košířském panství vybudovali v 50.–80. letech 16. století Adam Myslík z Hyršova a jeho syn Jan, přetrvávala i pod novou hradeckou vrchností.¹⁷ Postavení nového panského pivovaru na Újezdě, který nahradil myslíkovský novoměstský pivovar a využil výhodné polohy v předpolí Malé Strany, bylo však spíše ojedinelou „podnikatelskou“ investicí. Další košířské aktivity nejvyššího kancléře a purkrabího Adama z Hradce a jeho úředníků směřovaly spíše k využití a přizpůsobení košířského panství pro „rekreaci“ hradeckého velmože a jeho přátel.¹⁸ Více nežli cílevědomá snaha o rozvoj tržně podnikatelského hospodaření, zaměřeného na finanční zisk, je z dochovaného účetního materiálu patrný převažující extenzivní přístup a přednostní soustředění vrchnostenských úředníků na pravidelné zásobování panské soukromé i úřední rezidence v Praze.¹⁹

Ve světle toho, co bylo právě řečeno, je žádoucí, aby došlo k znovuoživení studia dané problematiky v kontextu dnešního dějepisného poznání, tedy na základě aktuálních faktografických znalostí, v nových souvislostech, vztazích, interdisciplinaritě i v „moderních“ (a „postmoderních“) úhlech pohledu s cílem dosáhnout co největší komplexnosti a tím i vyváženosti vědeckého obrazu historické reality. Na cestě k tomuto cíli zůstává stále dlouhá řada nezodpovězených otázek. Jen namátkou uveďme například otázku kdysi již nastolenou, zda a nakolik představitelé předbělohorské vysoké aristokracie a přední čeští velkostatkáři, byť vybaveni zkušenostmi z budování velkých ekonomicky vyspělých rentově režijních dominií a podporování zkušenými hospodářskými úředníky, byli schopni

17 Adamu a Janovi Myslíkovi, jejich majetkovým poměrům, hospodářskému podnikání, finančním transakcím a vzestupu z měšťanského do šlechtického stavu bude věnována pozornost ve zvláštní studii.

18 Na jaře 1589 postavil staroměstský truhlář Kilián Richter v košířské panské zahradě (štěpnici) dřevěnou besídku a v polovině 90. let vyrostl vedle zdejšího obytného panského sídla ještě „lusthaus“ v podobě rondelu. Václav LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce pod Stupni (Příspěvek k poznání geneze a funkce renesančního šlechtického paláce v Praze)*, Folia Historica Bohemica 10, 1986, s. 299.

19 V propočtu provedeném pro hospodářské roky 1594/1595 a 1595/1596 představovaly výdaje „do domu páně“ a do „ouřadní“ kuchyně, pivnice či obročnice 46,68 % a 43,03 % všech finančních nákladů purkrabských statků. SOA Třeboň, RA z Hradce, III H 1, kart. 112. Srov. V. LEDVINKA, *Dům pánů z Hradce*, s. 297.

sledovat důsledněji podnikatelské cíle a dosahovat ekonomických parametrů, k jakým dospělo po polovině 16. století intenzivní příměstské hospodářství menších měšťanských a rytířských vlastníků. S tím ovšem logicky souvisí další dosud nezodpovědná otázka, jaké byly tyto parametry a jaké vlastně svou podstatou, organizací a výsledky bylo drobné rytířské a měšťanské hospodářství, nejen příměstské. Chybí stále odpověď na otázku, kde a jak získávali svůj „startovní“ kapitál rytířští podnikatelé a lichváři; navzdory tomu, že o nich již existuje dosti hojná literatura.

Pokud existuje naděje na oživení zájmu o hospodářské dějiny raného novověku, pak právě nastolením těchto a obdobných otázek může dnešní badatelská generace užitečně navázat na průkopnické Petráňovy výzkumy z počátku 60. let minulého století.

Obdobně to však může učinit, jestliže znovu obrátí svou pozornost k druhému tématu, které souvisí s problematikou raně novověkých střediskových a okrajových ekonomických zón – center a periferií. Je jím v tomto příspěvku téma postavení a významu měst a městeček na dominiu pánů z Hradce a Slavatů, které leželo v bývalém Bechyňském kraji. Navzdory dlouhodobé badatelské tradici a řadě prací o šlechtickém velkostatku a o poddanských či vrchnostenských a rezidenčních městech, které lze téměř nazvat klasickými, jde o téma ještě méně probádané, nežli je problematika venkovského zázemí české metropole. Velmi zkratkovitě „tabulkové“ představení výsledků nově provedené sondy – kvantitativní analýzy dostupných údajů k danému tématu chce pouze upozornit na existující možnosti a naznačit jednu z cest budoucího výzkumu. Následující tabulkové přehledy sestavené na základě analýzy dostupných evidenčních a berních pramenů ukazují, nebo alespoň v základních konturách naznačují, jaké byly dopady třicetileté války a celkový vývojový trend městských lokalit v 17. století v jihovýchodočeském regionu.²⁰

---

20 Tabulky č. 2–4 jsou sestaveny na základě tří urbářů panství Jindřichův Hradec z let 1613, 1652–1654, 1654: Státní oblastní archiv Třeboň – odd. Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů (SOA Třeboň – odd. J. Hradec, RA Slavatů), inv. č. 184–186, kniha 27–29. Dále byly využity edice: *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, I–II, sest. Karel Doskočil, Praha 1953–1954; *Berní rula 4–7, Kraj Bechyňský*, I–III, zprac. Eva Čadková–Magda Zahradníková, Praha 2013–2017; *Tereziánský katastr český, 1–2, Rustikál*, zprac. Aleš Chalupa – Marie Lišková – Jiří Nuhlíček – František Rajtoral, Praha 1964–1966.

Tabulka 2 Města a městečka jihočeského dominia pánů z Hradce a Slavatů a jejich poddanské povinnosti dle urbářů z roku 1613 a 1654 ^a

Místo Město Městečko/Městys	Rok	Počet usedlých	Polí	Úroční plat v kgm			Oves	Mák	Slepice	Vejce	Lůj
			Čtvrtí	Kop	gr.	d.	Měr	Měr	Kusů	Kusů	Liber
Jindřichův Hradec	1613	422	-	142	40	4	-	-	-	-	-
	1654	463	-	188	39	0	4	2	-	-	675
Počátky	1613	126	-	41	42	5,5	-	-	-	-	-
	1654	131	124	41	56	1	-	-	-	-	248
Žirovnice	1613	71	89	26	22	5,5	-	-	-	-	-
	1654	68	95	26	18	0	-	-	-	-	125
Řečice /Kardašova Řečice/	1613	80	120	33	2	2	102	-	138	-	-
	1654	83	126,5	33	0	3,5	102	-	127	-	-
Stráže /Stráž n. Než./	1613	52		17	43	3	88	-	59,5	217	-
	1654	65	38	20	55	1,5	88	-	59,5	217	40
Dešnej /Deštná/	1613	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1654	84		34	39	1	128	-	-	120	-
Číměř /1654 ves/	1613	52	85,5	11	39	6	78	1	40	-	-
	1654	51	85,5	11	42	0	78	2,5	40	-	-
Strmilov	1582 ^b	105	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1654	95	-	-	-	-	312	9,75	150	-	-
Kunžak	1582 ^b	119	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1654	119	-	-	-	-	103	3,5	52	-	-

^a Peněžní a naturální dávky jsou uvedeny za pololetí (platily se o sv. Havlu a sv. Jiří). Roboty pro vrchnost měšťané nevykonávali, nevelký počet z nich však robotoval 1–2 dny pro hradeckého probošta či místní faráře.

^b Pro úplnost doplněn údaj z urbáře panství Telč Zachariáše z Hradce z r. 1582 (SOA Třeboň, odd. J. Hradec, RA z Hradce, inv. č. 424, kniha 2).

Údaje v tabulce č. 2 dokládají relativní stabilitu populačních poměrů i relativní neměnnost poddanských povinností měst a městeček na hradecko-slavatovském dominiu mezi lety 1613 a 1654. Počet základních poplatnických jednotek, většinou označovaných jako „grunty“ (též usedlosti, osedlí, hospodáři), se buď nezměnil, nebo jen mírně klesl či vzrostl (i když se zajisté střídali jejich konkrétní držitelé). Stejně tak se neměnila, nebo jen nepatrně zvyšovala pravidelná poddanská břemena, v urbářích označovaná jako platy stálé. Výjimkou je pouze město Jindřichův Hradec a méně výrazně i městečko Stráž nad Nežárkou. V těchto dvou lokalitách pozorujeme výraznější nárůst počtu poddaných měšťanů a u Jindřichova Hradce rovněž nepřehlédnutelné zvýšení poddanských platů. Vysvětlení situace na sledovaném teritoriu, jak ji v číselné zkratce ukazuje tabulka, a jmenovitě pak změn, zjištěných v případě města Jindřichova Hradce a Stráže nad Nežárkou, není možné bez další podrobné mikrohistorické analýzy. V ní bude třeba údaje z hradeckých urbářů uvést do souvislosti a konfrontovat se známými fakty a zprávami o událostech stavovského povstání a třicetileté války, o konfiskacích, trestech, živelných pohromách a válečných škodách, ale také o hospodářské politice a ekonomických aktivitách slavatovské vrchnosti atd. Pozornost si zaslouží zejména fakt, že škody z válečného období se v urbářích z let 1652–1654 nejeví jako fatální, možná proto, že města a městečka byla dosti rychle dosidlována, nebo také proto, že vrchnostenská správa důsledně evidovala všechny „grunty“ a snažila se inkasovat poddanské dávky i z usedlostí označených v analyzovaných pramenech jako pusté.²¹ Těch ostatně není, pokud jde o města a městečka, na hradeckém dominiu příliš velký počet. S ohledem na válečné události je nicméně žádoucí věnovat jim pozornost a vzít v úvahu zejména jejich místní dislokaci.²²

Pro dokreslení celkové situace a pro pochopení problémů v širších souvislostech má velký význam skutečnost, že data ze slavatovských urbářů z let 1652–1654 je možno přímo srovnávat s údaji generálního celozemského daňového soupisu a majetkového ocenění vzniklého ve stejné době – berní ruly. Právě v něm je soustavněji zachycen též dopad třicetileté války v podobě údajů o zpustlých a nově osazených berních jednotkách. Základní číselné údaje o městech a městečkách slavatovského panství z obou pramenů přehledně shrnuje tabulka, umožňující prvotní rychlou komparaci:

-
- 21 Srov. např. Josef HRDLIČKA, *Jak se ubránit před válkou? Snahy šlechticů o ochranu vrchnostenských měst za třicetileté války (Vilém Slavata a Jindřichův Hradec 1631–1633)*, *Theatrum historiae* 16, 2015, s. 61–76. O poměrech na sousedním třeboňském panství soustavněji pojednal Jaroslav ČECHURA, *Neklidné století. Třeboňsko v proměnách válečného věku (1590–1710)*, Praha 2021.
- 22 Např. v Jindřichově Hradci je výslovně zaznamenáno pouze 23 pustých domů (< 5 % celkového počtu), z toho však 18 ve vnitřním městě (= 10 % domů uvnitř hradeb) a pouze 5 na předměstích (= 1,5 % předměstských domů)!

Tabulka 3 Města a městečka jihočeského dominia Slavatů v roce 1654 ve srovnání údajů urbářů a berní ruly

Město Městečko	Urbáře 1654	Berní rula 1654 <i>majetkové kategorie:</i>								
	Grunty Hospodáři	I.		II.		III.		Celkem		Celkem
		Osedlí	Poustky a nově osazené	Osedlí	Poustky a nově osazené	Osedlí	Poustky a nově osazené	Osedlí	Poustky a nově osazené	Vše
Jindř. Hradec	463	72	1	111	0	228	35	411	36	447
Počátky	131	57	7	3	0	44	13	104	20	124
Žirovnice	68	38	7	4	0	15	3	57	10	67
Řečice	83	56	6	2	0	21	0	79	6	85
Stráže	65	26	5	2	1	25	4	53	10	63
Dešnej	84	42	4	4	1	21	11	67	16	83
Strmilov	109	33	21	21	3	16	6	70	30	100
Kunžak	119	51	2	12	3	18	0	81	5	86
/Číměř – ves/	51	28	0	13	2	9	0	50	2	52

Důležitější nežli rozebírat na tomto místě relativně nevelké odchylky v údajích obou pramenů je upozornit na skutečnost, že od berní ruly lze prodloužit časovou osu bádání až k tereziánskému katastru (či dokonce ke katastru josefskému a posléze stabilnímu) a dospět tak k poznání alespoň základních kontur dlouhodobého trendu vývoje jihočeských měst a městeček. Jen v prvotním náznaku ukazuje tento trend výchozí srovnávací tabulka, do níž pro větší názornost jsou zahrnuta všechna města tehdejšího Bechyňského kraje:

Tabulka 4 Města bývalého Bechyňského kraje – velikost a bonita ve srovnání berní ruly a tereziánského katastru

Město	Berní rula 1654	Tereziánský katastr 1757					
	Počet osedlých	Třída	Statut	Počet domů	Řemeslníků	Obchodníků	Profesí
Č. Budějovice	357	I.	k.m.	494	237	11	51
J. Hradec	447	II.	p.m.	505	422	16	59
Tábor	341	III.	k.m.	332	203	14	33
Pelhřimov	122	III.	k.m.	213	175	3	27
Polná	250	III.	p.m.	281	162	0	25
Č. Krumlov	351	III.	p.m.	394	126	6	47
Třeboň	101	III.	p.m.	136	79	2	27
Soběslav	210	IV.	p.m.	194	170	8	29
Pacov	164	IV.	p.m.	205	156	2	22
Týn n. Vlt.	185	IV.	p.m.	183	153	4	32
N. Bystřice	117	IV.	p.m.	157	122	0	28
Mladá Vožice	68	V.	p.m.	114	103	3	18
Kamenice n. L.	115	V.	p.m.	115	95	1	11
Bechyňe	70	V.	p.m.	125	76	2	27
Milevsko	136	V.	p.m.	?	64	4	17
Přibyslav	?	V.	p.m.	129	67	1	15
Počátky	124	V.	p.m.	163	63	2	21
Jistebnice	76	V.	p.m.	94	59	3	14
Trhové Sviny	161	V.	p.m.	176	53	0	18
Hořepník	100	V.	p.m.	91	48	0	16

Tabulky č. 2–4, byť prozatím pouze sondážní a možná i neúplné, skýtají již v této zárodečné podobě určité vodítko, východisko a inspiraci k dalšímu výzkumu. A také k úvahám o charakteru a míře raně novověké urbanizace i o situaci měst a městeček hradecko-slavatovského dominia v rámci teritoria jihovýchodních Čech. Otevírá se zde perspektiva zkoumání dějin měst celého regionu v širších souvislostech a rovněž výchozí základna pro velmi potřebné komparativní studium. Dalším podrobným badáním bude možno bezpochyby dospět například k určitějším závěrům o skutečném dosahu škod a důsledků třicetileté války, o jejich nerovnoměrnosti a územním rozložení. Pokud se podaří vypořádat se metodicky s některými očividnými rozpory mezi údaji v urbářích a v berní rule a propojit tyto údaje s daty tereziánského katastru, bude snad možno dospět k rámcové představě o celkovém vývojovém směřování měst a městeček na území Bechyňského (i pozdějšího Budějovického a Táborského) kraje, o rozdílnosti a teritoriální diferenciaci jejich osudů v celém sledovaném období od 16. století do průmyslové revoluce. Mnohem obtížnější ovšem bude dospět k objasnění konkrétních příčin této diferenciaci, tedy důvodů poklesu jedněch a vzestupu jiných městských lokalit, popř. i větších územních celků, v nichž se tyto lokality nacházely.

Vzhledem k dřívějším badatelským aktivitám autora tohoto pojednání nelze neupozornit na to, že ze širší perspektivy naznačené výše uvedenými tabulkami je možno nově nahlédnout též na dějiny hospodářského, rezidenčního a správního centra historické domény hradeckých Vítkovců a poté Slavatů a Černínů – města Jindřichova Hradce.²³ Tabulky ukazují bezpochyby výjimečné postavení této lokality, a to nejen v jihočeském měřítku. V regionu vymezeném hranicemi původního velkého Bechyňského kraje soupeřil Jindřichův Hradec po celou epochu raného novověku se svým hlavním konkurentem, Českými Budějovicemi. Co do stavovského postavení, politického a správního významu mělo primát královské město České Budějovice, což se odráží mimo jiné v klasifikaci měst v tereziánském katastru. Ekonomicky však byl v celé dlouhé vlně od 16. do počátku 19. století úspěšnější Jindřichův Hradec, a byl proto i největším městem v regionu. Dokládají to údaje urbaniálních a daňových pramenů počínaje berním soupisem 1603 a konče tereziánsko-josefinskými katastry. Nakolik tyto závěry, učiněné na základě evidenčních raně statistických zdrojů, odpovídaly realitě, v čem spočíval náskok Jindřichova Hradce před jinými městy a proč právě jemu připadl ekonomický primát a nadregionální role, to je soubor otázek pro další zevrubné badání.

23 Václav LEDVINKA, *Feudální velkostatek a poddanská města v předběllohorských Čechách*, in: *Česká města v 16.–18. století*, Praha 1991, s. 95–120; TÝŽ, *Poddanská města a městečka na panstvích jihočeských Vítkovců v 16. a počátkem 17. století*, in: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 173–183; TÝŽ, *Rezidenční města pánů z Hradce v 16. a na počátku 17. století. (Poznámky ke vztahům šlechtického a měšťanského prostředí v epoše renesance.)*, in: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*, Prostějov 1997, s. 119–134.

Stejně jako soubor dalších problémů překračující již hranice předmoderní (raně novověké) epochy. Stěžejní z nich je otázka, kdy, proč a jakým způsobem v tomto příspěvku naznačený stav, strukturu i fungování raně novověké městské sítě v jihovýchodních Čechách změnila vlna nové, moderní „průmyslové“ urbanizace 19. století.²⁴

Další výzkum této problematiky by se měl odehrávat se stálým povědomím o struktuře a fungování městské sítě jako páteřního systému pozdně feudální předindustriální společnosti a především její ekonomiky. Stěžejním principem tohoto systému byla koexistence a kooperace zemědělského venkova, organizovaného do patrimoniálních velkostatků, s městy, ať už královskými nebo poddanskými (vrchnostenskými). Ta plnila vedle dalších funkcí především a na prvním místě úlohu center specializované nezemědělské výroby a místní, regionální i nadregionální tržní směny, tedy roli ekonomickou. To jsou však dávno známé pravdy, formulované českými a moravskými hospodářskými historiky již v 60. až 80. letech minulého století.

Závěr

Pouze v krátkém náznaku, jaký dovolil omezený čas sjezdového vystoupení, byly na předchozích stránkách letmo načrtnuty některé teoretické problémy disciplíny hospodářských dějin raně novověku. Dvě navazující teritoriálně vymezené pramenné sondy pak obrátily pozornost k tématu raně novověké urbanizace – představují pokus ověřit možnosti nového, cíleně zaměřeného archivního výzkumu této problematiky. V prvním případě byla předmětem zkoumání sféra ekonomických vztahů mezi zemskou metropolí a jejím venkovským zázemím, konkrétně mezi příměstskými statky významných aristokratů, jejich pražskými rezidencemi a tržní sférou pražských měst. V druhém případě šlo o pokus postihnout hospodářský význam a hierarchii měst a městeček, jež byla součástí šlechtického velkostatku ve zdánlivě odlehleém (ve sledované době však nikoli periferním) jihovýchodním cípu Čech. Bylo představeno prvotní kvantitativní zachycení změn, vyvolaných třicetiletou válkou, ale i celkovým ekonomickým vývojem širšího regionu jihovýchodních Čech mezi lety 1613 a 1654, resp. 1757.

Obě dílčí sondy vycházejí z předchozího dlouhodobého výzkumu, ukazují však v nové perspektivě dva z mnoha možných pohledů na teritoriální ekonomické vztahy mezi městy a venkovským zázemím a na funkci a koexistenci měst a městeček v rámci raně novověkého (ekonomickou podstatou pozdně feudálního) velkostatku jako životního rámce a existenční

---

24 Některé další aspekty dané problematiky jsou paralelně nastíněny ve stati: Václav LEDVINKA, *Fenomén Jindřichův Hradec? K úloze a významu poddanských (vrchnostenských) měst a městeček v jihovýchodních Čechách v předindustriálním období*, in: Propter amorem regionis suae usque ad summitatem scientiae. Věnováno Zdeňku Martínkovi k životnímu jubileu, eds. Pavel Holub a kol., Pelhřimov 2022, s. 105–113.

základny rozhodující většiny dobové populace v období raného novověku. Na tomto poli byla předchozími generacemi českých a moravských historiků již vykonána velká badatelská práce, stejně velkou část je však třeba teprve udělat. Ať už půjde o hledání počátků a stop tzv. protoindustrializace, o studium vývoje a proměn finančních vztahů a finančních toků, které byly spojovacím článkem od ekonomiky k „vyšším“ sférám života a kultury raně novověké společnosti, nebo např. o objasnění toho, co se vlastně dělo s ekonomikou českých zemí v období mezi lety 1700 a 1780.

Především je však žádoucí dospět v blízké době k „makrohistorické“ a komparativní úrovni zkoumání, tedy k cílevědomému poznávání a vytváření celistvého obrazu ekonomické struktury a ekonomické úrovně českých zemí a českého státu v období raného novověku, pokud možno v širším (středo)evropském kontextu. Při takovémto zaměření dalšího výzkumu by bylo užitečné provést současně také inventuru souvisejícího historiografického aparátu, to znamená kritické zhodnocení významu, nosnosti a přínosnosti, popřípadě dobové podmíněnosti, udržitelnosti či neudržitelnosti konceptů a pojmů, jimiž operovaly či operují hospodářské dějiny, přesněji řečeno hospodářští historikové, v posledních padesáti až šedesáti letech. Mám na mysli pojmy jako např. krize feudalismu (první a druhá), druhá nevolnictví, předmanufakturní a manufakturní období, cenová revoluce, refeudalizace, protokapitalismus, protoindustrializace, předindustriální a předmoderní doba a další.²⁵

doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.

Katedra archivnictví a pomocných věd historických, Filozofická fakulta,

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Archiv hlavního města Prahy

Vaclav.Ledvinka@praha.eu

ORCID: 0000-0002-2170-4571

---

25 Z časových i rozsahových důvodů je v druhé sondě tohoto příspěvku redukován text věnovaný městečkům a je zcela pominuta problematika venkovských sídel a venkovského obyvatelstva. Tě byl věnován ve sjezdovém panelu č. 40 referát Jiřího Koumara a existuje k ní i nová a nejnovější relevantní literatura. Srov. např. po roce 2010 publikované práce Jaroslava Čechury, Josefa Grulichy, Pavla Himla, Pavla Matlase, Eduarda Maura, Terezy Siglové, Šárky Nekvapil Jiráskové, Markéty Skořepové ad.).

Summary

Centres, background, and periphery of the economic life of early modern society in the lands of the Czech Crown (On the meaning of early modern economic history)

This article evaluates the representation of early modern economic history at the 12th congress of Czech historians in Ústí nad Labem in September 2022, where papers devoted to this issue formed a separate congress panel. The author responds to opinions about the current decline of the discipline of economic history and its replacement by the “new” cultural history. He emphasises the continuing importance of classical economic history and the need to enrich it with new approaches, based on complexity, a comparative approach, and interdisciplinarity. He tries to show that this discipline is no longer just a mechanical listing and rewriting of numerical data from urban registers or town books, nor a static description of the structure and administration of feudal estates or the composition of municipal income and expenditure, or the occurrence and number of guilds and their masters or guildmasters. Even if the focus of research continues to be on primary source research with an emphasis on accurate factography and on the exact capture of financial and other numerical data, it is impossible to overlook the efforts of researchers to capture deeper or hitherto hidden layers in the statements of the sources, for a more comprehensive view of the specific issue under investigation, of its monitoring over longer periods of time or series, about its clear structuring, about the processes and developmental trends that affect it, about applying comparison, about clarifying wider contexts, relationships, and contexts and, last but not least, about a transdisciplinary and interdisciplinary approach.

On the basis of the above-mentioned theoretical starting points, the article presents two historiographic probes demonstrating the meaning and

significance of the study of territorial economic relations in the 16th and 17th centuries.

The first is a microhistorical insight into the management and function of the suburban estates of the Czech nobility in the immediate vicinity of the provincial capital, Prague, at the end of the 16th century. Using the example of the small manor of Košíř, owned in the years 1585–1597 by the lords of Hradec, the author confirms the preliminary hypothesis that the relatively advanced economic structure of the suburban type (perhaps heading towards the model of early tenant capitalism), as it was built at the Košíř manor in the 50s–80s of the 16th century, ennobled the burghers Adam Myslík from Hyršov and his son Jan and even survived under the new lord of Hradec. However, the economic activities of the supreme chancellor (from 1593 the supreme burgrave), Adam of Hradec, and his officials were more directed towards the use and adaptation of the Košíř estate for the “recreation” of the lord and his friends. More than a purposeful effort to develop market-based business management, focused on financial profit, the surviving accounting material shows a prevailing extensive approach and concentration of noble officials on the regular supply of the lord of the manor’s private and official residence in Prague. The probe comes to the conclusion that the members of the high aristocracy and leading Czech landowners, although equipped with the experience of building large economically advanced rent-seeking domains and supported by experienced economic officials, were not able to more consistently pursue business goals and achieve the economic parameters reached after the middle of the 16th century by the intensive

suburban economy of smaller burghers and knightly owners.

The second probe shows the possibilities and contribution of the analysis of data from the period's urban and tax censuses to understanding the economic role and status of cities and towns in the South Bohemian domain of the lords of Hradec. It describes the structure of the urban network and the hierarchy of urban settlements in the 17th century, captures the original traces of war damage from the Thirty Years' War, and suggests the possibility of following the trends of early modern urbanisation in the former Bechyňsko Region (and the later Budějovice and Tábor Regions) in a long wave from the end of the Thirty Years' War until the beginning of industrialisation and the new "industrial" urbanisation of the 19th century. Linking the data in the urbáry and in the berní rule (1652) with the data of the Teresian cadastre made it possible, for example, to show how the vassal city of Jindřichův Hradec competed with its main rival, České Budějovice, throughout the early modern period. The royal city of České Budějovice had primacy in terms of status and

political and administrative importance (which is reflected, among other things, in the classification of cities in the Teresian cadastre). Economically, however, Jindřichův Hradec was more successful throughout the long wave from the 16th century to the beginning of the 19th, and was therefore also the largest city in the region. How it attained this size and economic primacy is a question for further research. Further research on this issue should take place with a constant awareness of the structure and functioning of the urban network as the backbone system of the late feudal pre-industrial society and especially its economy. The core principle of this system was the coexistence and cooperation of the agricultural countryside, organised into patrimonial estates, with cities, whether royal or vassal. In addition to other functions, it first and foremost fulfilled the role of centres of specialised non-agricultural production and local, regional, and supra-regional market exchange, i.e. an economic role. However, these are well-known truths, already formulated by Bohemian and Moravian economic historians in the period from the 1960s to the 1980s.